
ДОКУМЕНТИ

*Олександр Добржанський
(Чернівці)*

**ДОКТОР АГЕНОР АРТИМОВИЧ
ЯК ПОЛІТИК ТА ЙОГО УЧАСТЬ
У ПОДІЯХ ЖОВТНЯ-ЛИСТОПАДА 1918 р.
НА БУКОВИНІ**

Агенор Артимович народився 18/30 серпня 1879 р. в селі Великий Кучурів, що на Буковині, в українсько-німецькій сім'ї, яка переселилася з Галичини. Батько Артимовича Василь, за національністю українець, працював на залізниці і дослужився до високої посади начальника залізничної станції; мати Вільгельміна Шмідт, німкеня, вела домашнє господарство. Мовою виховання Агенора була німецька, але він з дитинства знав і українську.

Ходив до народної школи в Радівцях, до гімназій в Радівцях і Чернівцях. Навчався в Чернівецькому (закінчив 1901) і Віденському університетах. Мовознавець, фахівець з класичної філології, доктор філософії (1904).

З 1904 р. директор українсько-німецької гімназії в м. Кіцмань, згодом професор українсько-німецької гімназії в Чернівцях та директор української гімназії у Вижниці. В 1914 р. – доцент Чернівецького університету.

Від часу, коли А.Артимович розпочав педагогічну діяльність на Буковині, він зблизився з представниками національно-демократичного табору. Найбільш тісні стосунки в нього були з В.Сімовичем та М.Кордубою, тобто молодшою генерацією українських народовців, які досить критично ставилися до політичних уподобань своїх старших колег.

Як визначний педагогічний діяч А.Артимович підтримував боротьбу буковинського учительства за покращення політичного та економічного становища. Співпрацював з газетами „Промінь” та „Каменярі”. В 1911 р. його обирають головою Товариства учителів середніх шкіл ім. Г.Сковороди. Це товариство прагнуло згуртувати українських учителів середніх шкіл для вирішення соціальних та національних проблем. Одним з перших товариство виступило з протестом проти прагнень окремих політиків Буковини активізувати автохтонний рух. Суть вимог останнього зводилася до того, щоб посади держслужбовців на Буковині обіймали передовсім вихідці з краю, а вже потім решта. Тобто ділові якості відсувалися на задній план. Цей рух підтримували і деякі румунські політики.

Активізація руху автохтонів відбувалася в умовах гострої кризи в національно-демократичному

таборі, розколу цього руху на прихильників С.Смаль-Стоцького, які виступали із всеукраїнськими гаслами та М.Василька, який покладав найбільші надії на вирішення проблем за рахунок поглиблення співпраці з урядовими колами. Як наслідок в національному таборі утворилося дві партії – Українська народна партія (прихильники С.Смаль-Стоцького) та Національно-демократична партія (прихильники М.Василька).

А.Артимович був обраний головою Української народної партії на установчих зборах, які відбулися 12 жовтня 1913 р. Друкованим органом партії стала газета „Україна”, яка видавалася з 1912 р.

Як голова політичної партії А.Артимович докладав чималих зусиль для відстоювання інтересів українців краю. Власне, за цими справами його й застала Перша світова війна.

У 1917 р. А.Артимовича призначено директором II державної гімназії в м. Чернівці. Він з великими надіями зустрів утворення Української Центральної Ради у Києві, позитивно оцінював зовнішню політику УНР і в квітні 1918 р. став одним з ініціаторів проведення свята української державності в Чернівцях. На жаль, це свято, перенесене на травень цього ж року, так і не відбулося через зміну влади в Києві.

12 жовтня 1918 р. на нараді представників українських політичних партій Буковини А.Артимовича було обрано делегатом на українську конституанту у Львові. Однак він не зміг прибути до Львова через справи у гімназії (замість нього поїхав Р.Цегельський). Після повернення до Чернівців буковинських членів Національної Ради було вирішено розширити склад буковинської секції Національної Ради і перейменувати її в Крайовий комітет. Серед новоприйнятих був і А.Артимович.

Вже 25 жовтня його обрано заступником голови Крайового комітету Національної Ради. Перебуваючи на цій посаді, А.Артимович чимало зробив для підготовки та проведення Буковинського віча, поширення інформації про діяльність Крайового комітету.

6 листопада 1918 р. від імені Української Національної Ради А.Артимович здійснив перебрання влади над чернівецьким магістратом. Першим українським бургомістром Чернівців став О.Безпалко. Цього ж дня його обрано головою Української Національної Ради Буковини замість О.Поповича, який став президентом української частини краю.

А.Артимович в цей час став ініціатором заклику до буковинських українців у справі національного самооподаткування, ухвалив ряд рішень

щодо забезпечення краю продовольством та іншими необхідними речами.

Після окупації Буковини королівською Румунією був змушений емігрувати. Переїхав до Станіславова, де став державним секретарем освіти та культів ЗУНР, організатором українського шкільництва. Був членом ліквідаційного кабінету міністрів ЗОУНР.

З березня 1919 р. – другий заступник голови Буковинської Ради в Станіславові.

В травні 1919 року емігрував до Відня, де працював професором класичної філології УВУ. З перенесення УВУ до Праги переїздить туди. Від 1926 року – професор індогерманістики в Українському вільному педагогічному інституті ім. М. Драгоманова. В 1928-1930 роках — директор української гімназії у Ржевнице біля Праги.

Автор цінних наукових праць з латинської та грецької метрики й просодії, з порівняльного та теоретичного мовознавства. Дійсний член НТШ.

Помер 21 жовтня 1935 року у Празі.

Спогади А.Артимовича написані до перших роковин листопадових подій на Буковині. Автор намагався об'єктивно і без прикрас показати переговорний процес з румунами, діяльність Крайового комітету, величність і організованість Буковинського віча, процес перебрання влади і діяльність української влади до захоплення краю румунами. Безперечно, це цінне джерело для розуміння листопадових подій на Буковині в 1918 р.

АГЕНОР АРТИМОВИЧ.

ПЕРЕВОРОТ НА БУКОВИНІ. СПОМИНИ

(...)

Дня 21 жовтня 1918 р.[оку] вернулися наші делегати зі Львова, і зараз тоді уконститувалася в Чернівцях «Делегація У.[країнської] Н.[аціональної] Р.[ади]». Головою став посол О. Попович, заступником вибрано мене.

Наради, які зараз зачалися, мали подвійну ціль: приготування до перебрання влади в українській частині Буковини та переговори з румунами в справі поділу краю. Найбільша трудність була в тім, що ми через цілий час не дістали жадних блищих вказівок ні зі Львова, ні з Відня і тому не знали як поступати, боячися, аби яким нерозважним кроком евентуально не попсувати загальної справи. Мимо цього ми старалися все робити так, як вміли й розуміли. Ми працювали в найбільшій згоді. Соціялісти, що не брали участь в нарадах У.[країнської] Н.[аціональної] Ради у Львові, працювали під проводом О. Безпалка спільно з всіма іншими партіями.

Переговори з румунами в справі поділу краю йшли мляво і не можна було дійти з румунами до кінця, бо не було з ким говорити.

Ми домагалися, очевидно, нашої частини краю включно з Чернівцями, румунські послы хотіли

нам відступити тільки 4 повіти (Кіцмань, Заставну, Вашківці н.[ад] Ч.[еремошем] і Вижицію). Але румунські послы майже всі були у Відні і як показався один або другий на короткий час в Чернівцях, то очевидно не мав права робити договору іменем всіх послів, котрі в тій самій справі переспраляли у Відні з послом Васильком. Але якби і було дійшло до якоїсь згоди з румунськими послами, то це не було б нам на ніщо не придалося, бо румунські послы не признавали цих послів як своїх заступників. Румунська шовіністична дідичівсько-попівська партія скликала свою [Румунську] Національну Раду без участі давних румунських послів з австрійського парламенту на 27 жовтня до Черновець під проводом дідича Фльондора. Збори рішили інкорпорацію цілої Буковини аж по Дністер до Румунії і вибрали нібито правительство. Фльондор пішов до президента краю графа Ецдорфа і зажадав, щоби він передав йому владу. Ецдорф не хотів цього зробити і заявив, що має наказ від правительства передати владу тільки заступникам обох народів: румунів і українців.

Між тим йшла наша робота в справі перебрання влади. Вибрано Військовий Комітет з офіцерів, котрий мав організувати українську армію. Трудність була в цім, що українці не мали більшости в черновецьких полках ч.[исло] 41 п.[олку] п.[іхоти] і 22 п.[олку] стр.[ільців], бо північні, чисто українські повіти Буковини належали до коломиїського військового округу і посилали жовнярів до 24 п.[олку] п.[іхоти] і 36 п.[олку] стр.[ільців] в Коломиї. Але зате ми мали тоді в Чернівцях до 1000 У.[країнських] С.[ічових] С.[трільців] і були певні, що з ними нам легко вдасться перебрати владу. Це повинно було статися 4 падолиста.

Пополудні 1 падолиста ми довідалися, що українці заняли Львів. Ця вістка викликала величезне одушевлення, але наше положення в самих Чернівцях погіршилося, бо вночі того самого дня У.[країнські] С.[ічові] С.[трільці] відійшли до Львова.

Між тим румуни і поляки довідалися про нашу агітацію у війську і дуже хитрим способом ударили її. В суботу дня 2 падолиста вони жовнярам не дали обіду, не виплатили їм належного льону [платні], а коли жовняри обурилися, командант 41 полка дав наказ отворити магазини, офіцери сказали жовнярам, аби брали собі що хочуть і йшли додому. Очевидно, ціле військо розбіглося, зачало рабувати магазини, і – на жаль – також наші жовняри майже всі пішли до дому.

Дня 3 падолиста відбулися в Чернівцях в 4-ох салях і на подвір'ю Народного Дому величезне віче, скликане делегацією У.[країнської] Н.[аціональної] Р.[ади]. Рішено між иншим: злуку з Галичиною, признати секретаріят у Львові як наше правительство і перепроводити якнайскорше злуку з Україною. По вічу відбувся величезний похід головними вулицями міста, в яким брало

участь до 10000 людей. Все це відбулося в як найбільшій порядку.

Між тим 3, 4 і 5 падолиста анархія в Чернівцях стала чим раз більша. Австрійський уряд розпоряджував тільки кількадесятьма поліціантами і кількадесятьма жандармами. Ми мали до 60-70 людей під оружьем, студентів, робітників і жовнярів, але очевидно це було не здисципліноване військо. Та мимо цього уряд все звертався до нас о поміч для поборювання анархії. Ми знов все зверталися о поміч до Коломиї, але Коломия не могла нам нічого дати. Ішла агітація по селах, щоби відси стягати старих жовнярів. І це було би нам певно далося, якби ми тільки були мали трохи більше часу.

В дні [6]¹-го падолиста нашого «війська» вже було 150 людей і ми перебрали власть силою. Комісарем краю став Ом. Попович, комісарем міста О. Безпалко. П.[ан] Попович зрікся головства делегації У.[країнської] Н.[аціональної] Р.[ади]. Головою став я.

Ще того самого дня, по обняттю влади, вдалося нам робити угоду з румунським демократом др.[ом] А. Ончулем, послом до парламента. Він перебрав іменем румунів владу над румунською частию краю. Всі громади з українською більшістю мали підлягати українському комісареві. В Чернівцях мало бути спільне правління, одначе Безпалко мав лишитися комісарем міста, заступником мав бути румун.

Румунська шовіністична Нар.[одна] Рада не згодилася на цей компроміс, вона хотіла нами тільки на цій підставі говорити, що румуни переберуть владу в цілім краю і передадуть нам від себе під своїм наглядом управу 4 чисто українських повітів. Але в цій «Фльондорівській» раді були заступлені тільки шовіністичні круги, головно студенти, попи і дідичі, а ми знали, що румунський мужик стоїть за Ончулем. Це показалося і пізніше, коли вже румунські війська заняли були край. Румунські мужики зі Сучавського і Кімполонгського повітів післали депутації до румунського соціалістичного посла Грігоровіча, щоби він зробив революцію, бо вони хочуть прилучення до України! Ось благословенні наслідки правління всіми обожаного губернатора Буковини, д.[обродія] Д. Дорошенка!

Як ми вже перебрали були владу, взяли ми до дальшої організаційної роботи, до рекрутації війська, до поборювання анархії в Чернівцях (в українській частині краю був всюда лад і порядок). Здавалося, що ця наша робота буде успішна. В Чернівцях з дня на день чимраз більший лад і порядок, рабунків в державних магазинах не стало і можна було надіятися, що незабаром новий уряд буде сильно стояти. Але вже 8 падолиста пополудні з'явився румунський літак над містом і роскинув проклямацію команданта 8 дівізії генерала Задіка, що він дістав від свого короля обсадити

цілу Буковину. Він, мовляв, не має жадних політичних цілей, а тільки хоче поборювати анархію та задержати лад і порядок.

У.[країнська] Н.[аціональна] Р.[ада] вислала протест проти обсадження української частини краю та ствердила, що в українській частині Буковини жадної анархії нема. Цей протест, підписаний головою і писарем делегації У.[країнської] Н.[аціональної] Р.[ади] доручили Задікови один член Ради і один офіцер в суботу 9. XI. Але протест, очевидно, нічого не поміг. Ставити опору проти дівізії регулярного війська ми не були в силі і наші жовняри, яких ми вже мали до 400 цофнулись.

11 падолиста обсадили румуни Чернівці, а до тижня цілу Буковину.

Друкується за:
„Український прапор” (Відень). –
1919 – 1 листопада.

¹ В газетному тексті помилково «3-го».

Василь Ботушанський
(Чернівці)

ВІДЕНСЬКІ АРХІВИ ПРО БУКОВИНСЬКІ СПРАВИ

Відень вважається архівною „столицею” Європи. За час існування Австрійської (Австро-Угорської) імперії у його архівосховищах сформувалися численні архівні фонди як власне Австрії, так і територій, які нині є державами чи складовими частинами таких країн, як Польща, Чехія, Словаччина, Румунія, Угорщина, Україна, Італія, Сербія та інші балканські країни. Крім того, там зберігається величезний масив документів стосовно зовнішньої політики, зокрема відносин з Російською імперією, Францією, Англією, Туреччиною та іншими країнами. Доступ до архівних фондів Відня – вільний. Варто тільки пред'явити паспорт громадянина тієї чи іншої країни, жодних відношень, заяв, прохань не потрібно.

Чимало документів зберігається у архівосховищах Відня і стосовно Буковини – колишньої провінції Австрії, як також і України в цілому.

Добре було б, якби направити у Відень групу кваліфікованих фахівців, відібрати хоча б найбільш цінні документи з історії Буковини, з різних сфер національно-культурного, громадсько-політичного життя і видати збірник (збірники) таких документів.

А що там справді є що відібрати, наведемо лише невеличку підбірку документів. Перша з них